

Fabian Nalikowski

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych we Włocławku

Bezpieczeństwo kulturowe Rzeczypospolitej Polskiej – aspekty prawne

Cultural security of the Republic of Poland – legal aspects

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszego artykułu są prawne aspekty bezpieczeństwa kulturowego Rzeczypospolitej Polskiej. To zagadnienie stanowi bowiem swoiste *novum* w dotychczasowym dyskursie naukowym poświęconym problematyce bezpieczeństwa. Stanowi również interesujący problem badawczy z punktu widzenia dogmatyki prawa, który wypełnia przestrzeń zastrzeżoną do tej pory głównie dla psychologii czy socjologii. Nie ogranicza się przy tym wyłącznie do jednej gałęzi prawa, ale ma charakter interdyscyplinarny. Bezpieczeństwo kulturowe tworzą bowiem konkretne uprawnienia, ale też i obowiązki, które przysługują i są nakładane na obywateli i organy władzy publicznej, gwarantując w ten sposób możliwość niezakłóconego korzystania z dóbr kultury i zachowanie dziedzictwa narodowego.

SŁOWA KLUCZOWE

bezpieczeństwo, kultura, prawo

ABSTRACT

The subject of this article are the legal aspects of the cultural security of the Republic of Poland. This issue is a kind of novelty in the current scientific discourse on security issues. It is also an interesting research problem from the point of view of legal dogmatics, which fills the space previously reserved mainly for psychology and sociology.

At the same time, it is not limited to one branch of law, but is interdisciplinary in nature. Cultural security is created by specific rights, but also by obligations that are vested and are imposed on citizens and public authorities, thus ensuring the uninterrupted use of cultural goods and the preservation of national heritage.

KEYWORDS

security, culture, law

Wprowadzenie

Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z pierwszorzędnych i podstawowych potrzeb człowieka, warunkujących przetrwanie gatunku i rozwój społeczeństw. Jest więc immanentną częścią ludzkiej egzystencji. Wybitny antropolog społeczny Bronisław Malinowski wymieniał bezpieczeństwo obok innych podstawowych potrzeb człowieka, do których zaliczył: metabolizm, reprodukcję, odpowiednie warunki fizyczne, ruch, rozwój i zdrowie¹. Stawiał zatem bezpieczeństwo na równi z innymi potrzebami fizycznymi, warunkującymi przetrwanie w sensie biologicznym. Amerykański psycholog Abraham Maslow z kolei w stworzonej przez siebie hierarchii potrzeb (tzw. piramida Maslowa) sytuował potrzebę bezpieczeństwa jako zajmującą wyższą pozycję w hierarchii potrzeb i aktualizującą się dopiero wtedy, gdy zostaną zaspokojone potrzeby podstawowe, tzn. potrzeby fizjologiczne². Postrzegał zatem potrzebę bezpieczeństwa jako potrzebę wyższego rzędu, aczkolwiek zajmującą niższą pozycję aniżeli potrzeby przynależności, uznania czy samorealizacji. Twierdził, że gdy nie zostaną zaspokojone potrzeby podstawowe, to wszystkie inne odchodzą na dalszy plan, stają się nieistotne³. Konstatował słusznie, że potrzeby bezpieczeństwa aktualizują się dopiero wówczas, gdy jednostka zdoła zaspokoić podstawowe potrzeby fizjologiczne (uczucie sytości, brak uczucia pragnienia). Bezpieczeństwo według Maslowa oznacza zatem wolność od zagrożeń ze strony dzikich zwierząt, skrajnych tempera-

¹ B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] B. Malinowski, *Szkice z teorii kultury*, Warszawa 1958, s. 69.

² A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2006, s. 2.

³ Tamże, s. 63–64.

tur, przestępczych napaści, morderstw, chaosu, tyranii itp.⁴ Współcześnie bezpieczeństwo rozumiane jest znacznie szerzej.

W literaturze przedmiotu problem bezpieczeństwa postrzegany jest wieloaspektowo. Zagadnienie bezpieczeństwa rozpatrywane jest na wielu płaszczyznach, zarówno w ujęciu podmiotowym, przedmiotowym, jak i przestrzennym⁵. Zmieniły się bowiem kategorie zagrożeń, oczekiwania społeczne, pojawiły się nowe wyzwania technologiczne. Postęp cywilizacyjny generuje bowiem nowe zagrożenia. Problem bezpieczeństwa na płaszczyźnie przedmiotowej zwykle jednak postrzegany jest przede wszystkim przez pryzmat bezpieczeństwa militarnego, rozumianego jako brak zagrożeń polegających na możliwości użycia siły militarnej przez podmioty prawa międzynarodowego⁶. W tradycyjnym ujęciu zagrożenie militarne postrzegane jest jako najpoważniejsze zagrożenie bezpieczeństwa państwa i rozumiane jest najogólniej jako potencjalne lub istniejące niebezpieczeństwo użycia przemocy zbrojnej – bezpośrednio lub pośrednio – przeciwko wartościom i interesom narodowym⁷. W tym znaczeniu bezpieczeństwo zewnętrzne utożsamiane jest z pokojem w relacjach międzynarodowych. W literaturze przedmiotu natomiast bezpieczeństwo militarne często łączone jest z bezpieczeństwem politycznym z uwagi na fakt, że przyczyny tego rodzaju zagrożeń wynikają ze sporów o charakterze politycznym, a sama decyzja o interwencji zbrojnej ma wymiar polityczny. W tym kontekście mówi się nawet o bezpieczeństwie militarno-politycznym. Niemniej bezpieczeństwo polityczne jest z reguły klasyfikowane jako odrębna kategoria i jest utożsamiane ze stabilnością porządku konstytucyjnego i sytuacji politycznej w danym państwie. W tym kontekście najczęściej mówi się o bezpieczeństwie wewnętrznym państwa⁸.

Inną płaszczyzną rozumienia pojęcia bezpieczeństwa i przejawem

⁴ Tamże, s. 66.

⁵ Zob. R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 15–39.

⁶ *Aspekty bezpieczeństwa militarnego w ujęciu Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr III–IV (23–24), s. 38 i n.

⁷ Tamże.

⁸ Zob. M. Kopczewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10, s. 103–122.

ewolucji socjalnej jest stan wolności od zagrożeń społecznych. W tym znaczeniu bezpieczeństwo społeczne rozumiane jest jako „całokształt działań prawnych, organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego”⁹. System zabezpieczenia społecznego, wypracowany w drugiej połowie XX w. jako zinstytucjonalizowana forma świadczeń o charakterze materialnym i niematerialnym, obejmuje zatem przede wszystkim pomoc ludziom czasowo bądź trwale niezdolnym do pracy zawodowej, którzy znaleźli się na skutek własnej niezaradności w trudnej sytuacji życiowej lub padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych (pożar, powódź, inne klęski żywiołowe)¹⁰. Przy czym, co warto podkreślić, ten aspekt bezpieczeństwa jest ściśle powiązany z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego państwa. Zauważalna jest bowiem prawidłowość, że im wyższy poziom rozwoju gospodarczego, tym większe są również oczekiwania społeczne w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego. Z tych też przyczyn zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego stanowi i będzie stanowiło w przyszłości istotne wyzwanie ekonomiczne dla państw rozwiniętych, zwłaszcza w obliczu postępującego starzenia się społeczeństwa i masowych migracji ludności wywołanych działaniami zbrojnymi czy przyczynami ekonomicznymi. Częścią bezpieczeństwa społecznego jest bezpieczeństwo zdrowotne.

W ostatnich latach coraz bardziej istotną rolę zaczyna odgrywać również bezpieczeństwo ekologiczne. Wraz ze wzrostem poziomu świadomości ekologicznej pojawiła się również potrzeba ochrony środowiska naturalnego. Człowiek jest bowiem częścią ekosystemu i stan środowiska naturalnego w bezpośredni sposób oddziałuje także na nasze życie. Towarzyszą temu także zmiany w sferze normatywnej, które polegają na rozszerzeniu zakresu kryminalizacji i zaostrożeniu

⁹ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 2(185), s. 125 i n.

¹⁰ Tamże.

kar za przestępstwa przeciwko środowisku¹¹. Przy tym sam termin bezpieczeństwa ekologicznego jest rozumiany w doktrynie bardzo różnie¹² – poczynając od syntetycznych definicji utożsamiających bezpieczeństwo ekologiczne z takim „stanem ekosystemu, w którym ryzyko zakłóceń jego składowych jest niewielkie (zerowe albo nieosiągalne)”, a kończąc na postrzeganiu bezpieczeństwa ekologicznego jako „trwałego i ciągłego procesu, zmierzającego do osiągnięcia pożądanego stanu ekologicznego, zabezpieczającego spokojną i zdrową egzystencję wszystkich elementów ekosystemu przy użyciu różnych środków zgodnych z zasadami współżycia wewnętrznego państwa i społeczności międzynarodowej”¹³. W tym kontekście często wskazuje się na konstytucyjną zasadę zrównoważonego rozwoju jako regułę wyznaczającą pewne granice rozwoju współczesnych społeczeństw, uwzględniającą m.in. potrzeby wynikające z ochrony środowiska i gwarantującą przyszłym pokoleniom możliwość korzystania ze środowiska naturalnego¹⁴.

Istotną rolę w dyskursie publicznym odgrywa również bezpieczeństwo ekonomiczne, które współcześnie rozumiane jest jako sprawne funkcjonowanie gospodarki i jej zdolność do zaspokajania potrzeb społeczeństwa¹⁵. W pewnym sensie takie rozumienie tego pojęcia jest zatem zbieżne z pojęciem bezpieczeństwa społecznego. Bezpieczeństwo ekonomiczne z punktu widzenia społeczeństwa wyraża się bowiem w subiektywnym poczuciu stabilności życia i rozwoju jednostek oraz stabilności trwania i rozwoju społeczeństwa, braku zagrożenia finansów publicznych, stabilności stóp procentowych, kursów walutowych i niskiego bezrobocia. Z kolei bezpieczeństwo ekonomiczne postrzega-

¹¹ Zob. rozdział XXII ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138).

¹² Zob. P. Korzeniowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Łódź 2012, s. 48 i n.

¹³ J. Haber, *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, Warszawa 1981.

¹⁴ Zob. J. Kielin-Maziarz, *Zasada zrównoważonego rozwoju – uwagi na tle jej miejsca w Konstytucji RP*, „Krytyka Prawa” 2020, t. XII, nr 1, s. 208–228.

¹⁵ M. Leszczyńska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, nr 56(4), s. 291.

ne przez pryzmat państwa i jego rządu łączy w sobie samodzielność prowadzonych polityk, niezależność decyzji gospodarczych, nieuleganie naciskom ekonomicznym ze strony innych podmiotów. Bezpieczeństwo w obszarze ekonomicznym rozumiane całościowo jest zatem stanem, w którym zabezpieczone są interesy zarówno instytucji państwa, całego społeczeństwa, jak i poszczególnych jednostek, na które składa się: niezależność ekonomiczna, stabilność i zrównoważenie oraz zdolność do samorozwoju i postępu¹⁶.

W związku z pojawianiem się nowych zagrożeń wskazuje się nieznane dotąd obszary, które wymagają zapewnienia stabilności i poczucia bezpieczeństwa, np. bezpieczeństwo komunikacyjne, informatyczne, bezpieczeństwo informacji, identyfikacyjne (ochrona danych osobowych). Dostrzega się także istotną rolę bezpieczeństwa kulturowego, które gwarantuje zachowanie dziedzictwa narodowego, tożsamości kulturowej i stanowi fundament rozwoju społecznego, zwłaszcza w erze globalizacji, kultury masowej, uniwersalizmu kulturowego.

Bezpieczeństwo kulturowe

Czym zatem jest bezpieczeństwo kulturowe? Kluczowe znaczenie w tym przypadku ma zrozumienie przedmiotu ochrony. W doktrynie nauk humanistycznych kulturę definiuje się jako „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkiej zbiorowości (narodu, grupy etnicznej) gromadzony, utrwalony oraz wzbogacony w ciągu dziejów i przekazywany kolejnym pokoleniom”¹⁷. Biorąc zatem pod uwagę wcześniejsze ustalenia dot. pojęcia bezpieczeństwa, można stwierdzić, że bezpieczeństwo kulturowe oznacza „zdolność państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury po-

¹⁶ A. Kalata, Z. Nowakowski, I. Protasowicki, *Determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego Polski*, [w:] M. Ilnicki, Z. Nowakowski (red.), *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa – wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014, <https://www.researchgate.net/publication/263571152> (dostęp: 15.09.2022 r.).

¹⁷ A. Włodkowska, *Bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), Warszawa 2009, s. 1 i n.

przez internalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością”¹⁸. W literaturze przedmiotu uznaje się, że bezpieczeństwo kulturowe ma charakter wieloczynnikowy. J. Czaja wskazuje, że bezpieczeństwo kulturowe obejmuje następujące czynniki:

- ochronę wartości kultury symbolicznej (duchowej) istotnych dla tożsamości narodowej (język, religia, zwyczaje, tradycje historyczne, literatura, filozofia, ideologia itd.), a także
- ochronę materialnych dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego (zabytki, pomniki narodowe, obiekty uznane za część dziedzictwa światowego, kościoły, zamki i pałace projektowane przez wybitnych architektów, całe kompleksy miejskie o starej historycznej zabudowie, dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego oraz inne obiekty o szczególnej wartości)¹⁹.

Wskazany wyżej autor wskazywał, że poczucie bezpieczeństwa kulturowego dotyczy zarówno narodu (tożsamość narodowa), jak i jednostek (swoboda tworzenia, kontaktów) i grup etnicznych (odrębności kulturowych związanych z etnicznością, mniejszościami narodowymi). Wyrazem tego jest pojawienie się prawa do kultury, prawa człowieka z zakresu praw trzeciej kategorii. Z tym prawem związane jest pojęcie otwartości kultury, które jest postrzegane jako niezwykle ważne dla jej historycznego rozwoju i polega przede wszystkim na zachowaniu stanu równowagi między jej wewnętrznym rozwojem opartym na rodzimych wartościach a ochroną przed niepożądanymi wpływami i jednoczesną internalizacją elementów niesprzecznych. Ta równowaga ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa kulturowego, szczególnie w zakresie kultury duchowej.

Dla każdego narodu czy państwa jako całości niezwykle ważnym czynnikiem bezpieczeństwa kulturowego jest prowadzenie zagranicznej polityki kulturalnej, obliczonej z jednej strony na promocję własnej kultury i kraju, z drugiej – tworzenie sprzyjających warunków zewnętrznych dla jej rozwoju. Kultura narodowa nie może bowiem funkcjonować w próżni, bez wpływu czynników zewnętrznych. Moż-

¹⁸ J. Czaja, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Kraków 2013, s. 82.

¹⁹ Tamże, s. 82 i n.

na nawet stwierdzić, że kształt kultury narodowej jest wynikiem ścierania się różnych wartości. Niektóre z nich są asymilowane przez dane społeczeństwo, niektóre zaś odrzucane. Kultura jest zatem dorobkiem materialnym i niematerialnym, który nie ma charakteru trwałego, podlega ciągłym przeobrażeniom. Czasami jest to proces wymuszony decyzjami politycznymi, np. rewolucja kulturalna w Chinach czy socrealizm w Polsce²⁰, czasami natomiast stanowi wynik procesu ewolucji wartości. Można zatem stwierdzić, że bezpieczeństwo kulturowe jest ściśle związane z polityką wewnętrzną i zagraniczną państwa oraz polityką i strategią bezpieczeństwa narodowego.²¹

Należy podkreślić, że niezależnie od skuteczności polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa czy założeń strategii bezpieczeństwa narodowego stan bezpieczeństwa kulturowego nie jest dany raz na zawsze. Każde państwo musi podejmować działania, aby ów stan bezpieczeństwa utrzymać. Służą temu m.in. regulacji prawne promujące określone wartości, zobowiązujące do określonych zachowań czy wreszcie przewidujące kary za zachowania niezgodne z tymi wartościami, a także działania mające na celu promocję określonych wartości.

Regulacje prawne

W polskim porządku prawnym fundamentalnym aktem prawnym, w którym odnajdziemy postanowienia gwarantujące bezpieczeństwo kulturowe, jest Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. W preambule podkreśla się, że „[...] wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”. Trwałość i możli-

²⁰ Zob. F. Dikkoter, *Rewolucja kulturalna. Historia narodu 1962–1976*, Wołowiec 2018, B. Bakuła, *Realizm socjalistyczny w polskiej literaturze po roku 1949*, „Philologia” 2017, vol. XXVII, s. 31–44; A. Sumrok, *Socrealizm polski? Socrealizm w Polsce? Relacje architektury polskiej i radzieckiej w latach 1949–1956: kilka uwag badawczych*, „Sztuka Europy Wschodniej” 2014, s. 295–304.

²¹ J. Czaja, dz. cyt., s. 82 i n.

wość przekazania ponadtysiącletniego dorobku kulturalnego, zakorzenionego w chrześcijańskim dziedzictwie narodu jest zatem elementem bezpieczeństwa kulturowego narodu. Dalsze gwarancje odnajdziemy wśród zasad zawartych w rozdziale I. Konstytucji. W art. 5. wskazuje się, że Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju". Dziedzictwo narodowe stawia się zatem na równi z innymi fundamentalnymi wartościami, wskazując, iż jego zachowanie stanowi podstawowy obowiązek władz państwowych.

W świetle postanowień ustawy zasadniczej państwo ma obowiązek stwarzać warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości Narodu Polskiego, jego trwania i rozwoju" (art. 6 ust.1). Przesądza się tym samym o priorytetowym znaczeniu bezpieczeństwa kulturowego dla istnienia, trwania i rozwoju narodu, zwłaszcza że Rzeczpospolita jest również zobowiązana do udzielania pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym (art. 6 ust. 2). Oznacza to, że obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa kulturowego ma charakter uniwersalny i nie ogranicza się wyłącznie do osób zamieszkujących określone terytorium. Jest to element zagranicznej polityki kulturalnej państwa.

Jednym z kluczowych praw obywatelskich zagwarantowanych w ustawie zasadniczej jest wolność korzystania z dóbr kultury (art. 73). Jest to poniekąd rozwinięcie zasady wyrażonej w art. 6. Konstytucji RP, niemniej wspomniana wyżej swoboda w korzystaniu z dóbr kultury, tak jak inne prawa i wolności obywatelskie, może jednakże podlegać pewnym ograniczeniom ze względu na bezpieczeństwo państwa lub zapewnienie porządku publicznego albo też ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ustawowe ograniczenia nie mogą jednak naruszać istoty praw i wolności (art. 31 ust. 3).

Innym aktem prawnym, w którym odnajdziemy normy prawne gwarantujące bezpieczeństwo kulturowe, jest ustawa z dnia 23 lipca

2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 840). Przedmiotowa ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków (art. 1). Zgodnie z ustawą, ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4): 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. Powyższa regulacja zawiera przepisy karne, które przewidują karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8, w przypadku popełnienia czynu polegającego na umyślnym niszczeniu lub uszkodzeniu zabytku. Obligatoryjne jest również orzeczenie nawiazki na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości zniszczonego zabytku, a w przypadku uszkodzenia – przywrócenie do stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny – nawiazkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku. W przypadku, gdy sprawca działa nieumyślnie, czyn zagrożony jest karą grzywny, ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności do lat 2. Wówczas sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiazkę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia (art. 108).

Karalne na gruncie powyższej ustawy jest również umyślne zbycie podrobionego lub przerobionego zabytku (art. 109a), a także poszukiwanie bez wymaganego pozwolenia albo wbrew warunkom zawartym w pozwoleniu ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym

przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Powyższy czyn zagrożony jest karą grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109b). Przedmiotowa regulacja często znajduje zastosowanie wobec pasjonatów historii, którzy prowadzą eksploracje bez stosownych zezwoleń.

Ustawa przewiduje również kary dla właścicieli i posiadaczy zabytków, którzy nie zabezpieczyli ich w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą. Wykroczenie zagrożone jest karą aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Można również orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami (art. 110).

Wykroczenie zagrożone karą grzywny stanowi również brak niezwłocznego powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także niewstrzymanie wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i niezabezpieczenie przy użyciu dostępnych środków tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia. Ponadto sąd może orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Regulacje prawne dotyczące bezpieczeństwa w wymiarze kulturowym można odnaleźć także w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 902). Przedmiotowy akt prawny definiuje muzeum jako jednostkę organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. Wskazuje się, że muzeum realizuje

swoje cele w szczególności przez: 1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie; 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów; 3) przechowywanie gromadzonych zabytków w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych; 4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody; 5) urządzenie wystaw stałych i czasowych; 6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych; 7) prowadzenie działalności edukacyjnej; 7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę; 8) udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych; 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji; 10) prowadzenie działalności wydawniczej.

Analogiczne rozwiązania prawne zostały zawarte w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1479). Wskazano bowiem, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej. Prawo korzystania z bibliotek ma charakter powszechny, na zasadach określonych w ustawie (art. 3).

Do podstawowych zadań bibliotek należy: 1) gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych; 2) obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie. Do zadań bibliotek może ponadto należeć prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, naukowo-badawczej, wydawniczej, edukacyjnej, popularyzatorskiej i instrukcyjno-metodycznej. (art. 4).

Ustawa zawiera także przepisy karne i penalizuje zachowanie polegające na wywiezieniu za granicę bez wymaganego zezwolenia materiału bibliotecznego, który wprawdzie nie stanowi zabytku w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabyt-

ków i opiece nad zabytkami, ale znajduje się w narodowym zasobie bibliotecznym lub nie sprowadzeniu zza granicy takiego materiału po okresie ważności pozwolenia. Czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (art. 29a. 1).

Regulacje zapewniające bezpieczeństwo kulturowe odnajdziemy także w ustawie z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 67). Ustawa została poprzedzona preambułą, w której podkreśla się, że (...) *polska kultura stanowi wkład w budowę wspólnej, różnorodnej kulturowo Europy, a zachowanie tej kultury i jej rozwój jest możliwy tylko poprzez ochronę języka polskiego – uznając tę ochronę za obowiązek wszystkich organów i instytucji publicznych Rzeczypospolitej Polskiej i powinność jej obywateli, uchwała niniejszą ustawę*. Przepisy zawarte w ustawie dotyczą: ochrony języka polskiego, używania języka polskiego w realizacji zadań publicznych i używania języka polskiego w obrocie oraz przy wykonywaniu przepisów z zakresu prawa pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Podsumowanie

Przedstawiony w ramach niniejszego opracowania przegląd regulacji prawnych, zawierających normy dotyczące bezpieczeństwa kulturowego oczywiście nie ma charakteru wyczerpującego. Stanowi jedynie zestawienie kluczowych unormowań, które tworzą pewne ramy prawne systemu ochrony bezpieczeństwa kulturowego Rzeczypospolitej Polskiej. Można bowiem wskazać inne akty prawne zawierające przepisy dotyczące bezpieczeństwa kulturowego, np.:

- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska,
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane,
- ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych.

Obszerność tytułowej problematyki dowodzi jednak bezsprzecznie znaczenia bezpieczeństwa kulturowego jako jednej z kluczowych war-

tości będących podstawą budowania tożsamości narodowej i trwałego rozwoju społecznego opartego na poszanowaniu dziedzictwa kulturowego. Wskazuje również, że państwo poprzez zbiór regulacji prawnych prowadzi świadomą, aktywną i odpowiedzialną politykę zmierzającą do zapewnienia bezpieczeństwa kulturowego (wewnętrzna i zagraniczna polityka kulturalna).

PYTANIA KONTROLNE

1. Co to jest bezpieczeństwo kulturowe?
2. W jakich aktach prawnych odnajdziemy regulacje dotyczące bezpieczeństwa kulturowego?
3. Jakie zachowania podlegają karze?

BIBLIOGRAFIA

- Aspekty bezpieczeństwa militarnego w ujęciu Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2012, nr III–V (23–24).
- Bakuła B., *Realizm socjalistyczny w polskiej literaturze po roku 1949*, „Philologia” 2017, vol. XXVII.
- Czaja J., *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013.
- Dikkoter F., *Rewolucja kulturalna. Historia narodu 1962–1976*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2018.
- Haber J., *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 1981.
- Kalata A., Nowakowski Z., Protasowicki I., *Determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego Polski* [w:] M. Ilnicki, Z. Nowakowski (red.), *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa – wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014, <https://www.researchgate.net/publication/263571152> (dostęp: 15.09.2022 r.).
- Kielin-Maziarz J., *Zasada zrównoważonego rozwoju – uwagi na tle jej niejśca w Konstytucji RP*, „Krytyka Prawa” 2020, t. XII, nr 1.
- Kopczewski M., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10.
- Korzeniowski P., *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 2(185).
- Malinowski B., *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.

- Leszczyńska M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, nr 4(56).
- Maslow A., *Motywacja i osobowość*, PWN, Warszawa 2006
- Sumrok A., *Socrealizm polski? Socrealizm w Polsce? Relacje architektury polskiej i radzieckiej w latach 1949–1956: kilka uwag badawczych*, „Sztuka Europy Wschodniej” 2014.
- Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A. (red.), *Bezpieczeństwo państwa*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.